

Fotografie

BESCHOUWING NIEUW WERK VAN BERTIEN VAN MANEN

Fotografe Bertien van Manen volgde in een nieuw fotoboek 30 jaar lang gezinnen aan de onderkant van de Amerikaanse samenleving. En juist die lange tijdspanne heeft een prachtig effect: je gaat met mensen meeleven die je normaal weinig zouden kunnen schelen.

Door Arno Haijtema Foto's Bertien van Manen

Met haar nieuwe boek *Moonshine* begeeft fotografe Bertien van Manen zich in het milieu van degenen die in Amerika denigrerend maar in bondigheid treffend worden aangeduid met *white trash*. Het zijn de blanke Amerika-

nen aan de onderkant van de samenleving, wonend in stacaravans of wrakke huisjes, degenen die (op de armen in de zwarte bevolkingsgroep na) de hardste klappen krijgen als de economie tegenzit, en vaak ook als die niet tegenzit. Blikjes Budweiser, de tv, geweren en tweeliterflessen Coke lijken de piketpaaltjes waarbinnen hun leven zich voltrekt, aan de rafelranden van

industriestadjes, altijd *at the wrong side of the track*. Een rauw leven, dat meestal niet lang duurt.

Ziedaar de clichés over *white trash*, waaraan met betrekking tot de uiterlijke kenmerken moeiteloos nog een stel is toe te voegen: overgewicht, slecht gekapt, pover en smoezelig gekleed. Allemaal generaliserende kwalificaties waarmee de dominante mid-

denklasse in de Amerikaanse samenleving, maar evengoed de West-Europese, afstand scheidt tot haar onderklasse.

In de Verenigde Staten zijn de armen bij gebrek aan sociaal vangnet aangewezen op een leven in *trailer parks* en krotten, in Nederland verzachten we hun bestaan vooralsnog met bijstand, zorgtoeslagen, voedselbanken en, voor

de moeilijke gevallen, aso-containers.

Van Manen plaatst zich met *Moonshine* in een traditie van filmers en fotografen die een fascinatie hebben voor de maatschappelijke onderkant. Anders Petersen met zijn fameuze fotoboek *Café Lehmitz*, over de zuipschuiten, zeelieden en hoeren in een kroeg aan de Hamburgse Reeperbahn. Lasse Hallström met zijn film *What's Eating*

Kleinbeeldcamera

Bertien van Manen (Den Haag, 1942) begon haar carrière als modefotograaf in 1977. Ze fotografeert met een onopvallende kleinbeeldcamera. Enkele boeken van haar hand zijn *A Hundred Summers, A Hundred Winters* (1994), over Russen, *East Wind West Wind* (2001), met foto's uit China en *Let's sit down before we go* (2011), weer met foto's uit Rusland en andere lidstaten van de voormalige Sovjet-Unie.

Foto's uit Bertien van Manens nieuwe boek *Moonshine*.

Berichten van de verkeerde kant van het spoor

Gilbert Grape (prachtige rol van de jonge Leonardo DiCaprio als stuitend zoontje van een onder haar extreme overgewicht bijkans verpletterende moeder). Jacob Holdt met zijn sociale fotografie van - vooral - arm Amerika in de jaren zeventig. Larry Clark, die met zijn foto's in *Tulsa* en zijn film *Kids* schokken veroorzaakte met zijn ongepolijste schetsen van geweld-

dadige, door seks en drugs gedomineerde jongerencultuur.

Vermoedelijk heeft die fascinatie van kunstenaars - en ons, hun publiek - te maken met het leven zonder opsmuk en maskerades, waar spontaniteit en impulsiviteit heersen en het onvermogen dan wel de onwil de schone schijn op te houden een deugd zijn. *White trash* heeft een zekere romantische

aantrekkingskracht, ook al omdat we graag een veilig inkijkje nemen in een wereld die ons angst inboezemt.

Wat de motieven zijn geweest van Van Manen om de afgelopen dertig jaar met korte en langere tussenpozen terug te keren naar mijnwerkersplaatsjes in het Appalachengebergte in Kentucky en West-Virginia benoemt zij

niet in de inleiding van *Moonshine*. Maar wie haar lange carrière als fotografe overziet, weet dat plattelands- en kleinsteedse gemeenschappen altijd aantrekkingskracht op haar hebben uitgeoefend.

Zoals haar ook op het platteland van Rusland en in Oost-Europa overkwam, raakte Van Manen bevriend met de mijnwerkers, sinds zij in 1985 voor het

eerst in hun gemeenschap neerstreek. Afgemeten aan de intimiteit van de foto's, moet zij al snel een grote mate van vertrouwen hebben gewonnen bij de gezinnen. Die hebben allemaal hun illegaal - bij maanlicht - gedestilleerde sterke drank, *Moonshine*, in de koelkast staan. Toen Van Manen bij de ken-

➔ **Lees verder op pagina V12**

De oude man in zijn doodskist, een van de foto's uit Bertien van Manens nieuwe boek *Moonshine*.

→ Vervolg van pagina V11

nismaking met haar gastheren weigerde een slok te nemen van de illegale geestverruimer, werd de fles haar simpelweg op de mond geduwd; zo'n gastvrij gebaar wijs je gewoon niet af. Van Manens foto's - de vroege in zwart-wit, de latere ook in kleur - bevestigen deels de clichés die de Hillbilly's aankleven. De blikjes Budweiser zijn nooit ver weg. Kinderen zijn talrijk en lopen er lichtelijk vervuild en, ogenschijnlijk, verwaarloosd bij. Pistolen en messen vormen belangrijke statussymbolen en niemand kijkt er vreemd van op als een paar kleine jochies met een geweer op een bierflesje schieten. Pa lijkt het ook wel grappig te vinden als zijn zoon bij hem op schoot, een dikke jongensbuik komt onder het shirt tevoorschijn, een fors kaliber pistool hanteert. Vlekkerige vloerbedekking, afgeragde zitbanken, een overdaad aan huisraad en rommel zijn sporen van te veel mensen op een klein woonoppervlak.

Maar wie met een liefdevolle blik naar deze mensen kijkt, zoals Van Manen doet, ontdekt al gauw nuances die je helpen door te dringen in hun levens en hen echt te leren kennen. Het eeuwige geravot van kinderen met hun hondjes (alle vuilnisbakkenras), de warmte in de fysieke manier waarop ouders en kinderen met elkaar omgaan. Van Manen geeft een in haar witte kleren bijna oplichtende moeder die met gratie in de armen van haar zoon leunt een religieuze allure mee: Madonna tegen de achtergrond van een draagbare tv en jachtgeweren aan de muur. Ook de foto van een oudere vrouw wier kapsel door de dochter wordt gekamd, bezit die onnadrukkelijke bijbelse connotatie. Door haar zeldzaam heldere blik en de zilverachtige glans op haar gezicht.

Het in Nederlandse ogen stuitend wijdverbreide wapenbezit en de speelse omgang ermee geven Van Manens foto's een gevaarlijk, duister kantje, misschien wel juist omdat je als buitenstaander sympathie gaat voelen voor veel van deze in maatschappelijk opzicht ongefortuneerden. Het één, hun wapenbezit, laat zich moeilijk rijmen met het ander; je

eigen politieke correctheid.

Het is die correctheid - waarin misschien ook wel wat hooghartigheid schuilt - die je als toeschouwer overboord moet zetten. Van Manen is ons daarin voorgegaan. Denk de wapens weg waarmee de Appalachianen zich behalve status wellicht een gevoel van veiligheid verschaffen en je ziet een grote saamhorigheid. Oud en jong dansen in een met een peertje verlichte ruimte op bluegrass. Eindeloos zijn het geduld en de liefde waarmee ouders hun ravottende kinderen omringen. Er heerst een sfeer in de foto's van alles kan en niks is te gek. Wat sympathiek lijkt, maar geenszins een evenwichtige jeugd garandeert.

Soms dragen de kinderen een krans van licht om zich heen, alsof het engelen zijn. Vermoedelijk zijn het belichtingsfoutjes - reflecties van flitslicht of tegenlicht, filmsbeschadiging -

Van Manen omzeilt het gevaar van romantiseren. Ze accepteert de minder prettige, soms afstotelijke gewoonten en gebruiken van de Hillbilly's als gegeven

maar in elk geval voor de duur van een ogenblik verheft Van Manen zo een intiem moment tot een idylle.

Van Manen omzeilt het gevaar van romantiseren, dat altijd op de loer ligt wanneer iemand zich identificeert met een bepaalde subcultuur. Wat zij doet, is de minder prettige, soms afstotelijke gewoonten en gebruiken van de Hillbilly's accepteren als gegeven. Ze legt geen nadruk op de wapens of op de drank maar beschouwt ze als een onontkoombaar deel van hun decor. Daardoor onvouwt zij de rijkgeschakeerde wereld die achter de onprettige kenmerken schuilt.

Als je de mensen op de foto's beter leert kennen, verdwijnt overigens het idealiseren van hun karakter snel. Want niet alle ouders zijn liefdevol - een kind een pistool in handen duwen kan moeilijk als daad van het hart

worden uitgelegd. Er is veel lamledigheid, drankmisbruik, vervuiling - goedgevoeld te wijten aan de moeilijke omstandigheden, maar daarmee kunnen ouders zich toch nooit helemaal vrijpleiten.

In het treurige besef dat de oude generaties hun onhebbelijkheden niet zelden doorgeven aan de volgende, is het niet moeilijk te voorspellen dat het talrijke kroost evenmin een gemakkelijk leven tegemoetgaat. Het verval van de kolenmijnbouw in de Appalachen laat zich aflezen van ruïneuze bedrijfshallen, de sluiting van de supermarkt, werkloosheid. De vooruitgang die is geboekt - sommige vrienden van Van Manen hebben hun stacaravan vervuld voor een echte woning - kan door de economische malaise gemakkelijk teloorgaan.

Een tekortkoming aan het boek is dat, behalve in de droge maar poëtische inleiding van Van Manens hand, geen namen worden genoemd van wie we zien, noch jaartallen. Zeker, de foto's moeten zich ook zonder uitleg bewijzen, en dat doen ze ruimschoots, het verglijden van de jaren is ook af te lezen aan kleding, tv- en automodelen. Maar het zou de identificatie met de mijnwerkersgezinnen vergroten als je wist hoe een kind uit 1985 er inmiddels uitziet. Nu blijft het bij vermoedens omtrent hun identiteit.

Toch gaat iedereen die lang genoeg bladert in *Moonshine* zich - de verdienste van de fotografe - onvermijdelijk bekommeren om de lotgevallen aan de verkeerde kant van de spoorlijn. De foto's zijn soms complex, meer dan eens goed kijken en concentratie opbrengen lonen de moeite. Wie dat lukt, wordt door Van Manens werk geraakt.

En dan vooral door de foto van een oude man in zijn doodskist. De nationale vlag strak gevouwen naast zijn moegestreden hoofd op het kussen - ten teken dat vaderlandsliefde een leven lang armoede overstijgt. De smeteloos witte binnenbekleding waarop boeketjes zijn geprikt met rozen en vergeet-me-nietjes. Het nette pak. Zijn laatste rustplaats ademt meer luxe dan hij bij leven heeft gekend.

Moonshine van Bertien van Manen. Uitg. Mack, € 40 ★★★★★

Beeldende kunst

EXPOSITIE FOLLY'S OP BEECKESTIJN

Gebouwtjes zonder functie, alleen voor de lol. In Velsen maakten tien kunstenaars nieuwe folly's. Even zinloos, maar leuk om te zien.

Door **Bob Witman** Foto's **Gerald van der Kaap**

Folly good fun

Dwaasheid is het. Letterlijk. Een folly is de benaming voor een nutteloos bouwwerk, een gekkigheid, erg in trek bij de aristocratie in de 18de eeuw. Als snoepgoed kon een tuinarchitect het uitstrooien in de uitgestrekte stijltuinen rondom een landgoed. Tien van zulke dwaasheden zijn door evenveel kunstenaars deze zomer tijdelijk neergezet in Beeckestijn in Velsen.

De combinatie van de woorden nutteloos en bouwwerk is natuurlijk onweerstaanbaar. Ooit begon alle architectuur bij het verlangen van de mens zich tegen water, wind en kou te beschermen. Dat functionele is ergens onderweg licht geperverteerd geraakt. Architectuur moet vaak iconisch zijn en het oog vangen. Maar zelfs het meest gesperde museum heeft toch altijd nog een functie: bijvoorbeeld om

er schilderijen op te hangen.

Zoniet de folly dus. Ze dient geen enkel doel. Curator Nathalie Faber, die 'Beeckestijn' programmeert, liet er tien kunstenaars op los. Ze dook in het rijke verleden van het landgoed, met zijn volledig intacte tuinarchitectuur, deels een formele Franse tuin, deels een Engels romantisch park. Zo stuitte ze op de historische folly. Beeckestijn bezat er ooit drie, waaronder een namaak kluisenaarshut waarin een dummy-pop zat die wandelaars aan het schrikken maakte.

De reactie van de kunstenaars op dit verleden is de tentoonstelling *Zomeren op de buitenplaats*. Die begint goed, met direct achter het landhuis, in het hart van een puur symmetrisch lanenpatroon, een knetterend fluorescerend vlak van Fransje Killaars. Dacht u even van de natuur te genieten, dit grote vierkant van felgele stof doet de kleurkegeltjes in je ogen naar adem

Maze de Boer